

STUDENTŲ AKADEMINĖS GRUPĖS KOMPLEKTAVIMO PSICHOLOGINIŲ PRINCIPŲ KLAUSIMU

R. K a b a š i n s k i e n ė

Mūsų šalyje plačiai nagrinėjamos socialinės psichologinės kolektyvo problemos. Tiriama tiek bendri kolektyvo desningumai, tiek įvairių kolektyvų (gamybinių, karinių, mokyklinių, sportinių ir kt.) psichologinės ypatybės. Ypatingą vietą „rūšiniuje“ kolektyvų įvairovėje užima studentų grupės: jos bene gausiausios ir, be to, yra teisėtai vadina- mos aukščiausią kvalifikaciją turinčio specialisto asmenybės formavimo laboratorija.

Susidomėjimas studentų kolektyvu pastebimai išaugo 8-ojo dešimtmečio pabaigoje. Tiriama studentų grupės specifika ir joje vykstantys procesai, analizuojamos grupės poveikio studento asmenybei galimybės ir grupės sutelktumo įtaka būsimos profesinės veiklos sėkmingumui. Literatūroje pabrėžiama, kad studentų kolektyvas pasižymi tiek bendrais psichologiniais bruožais, būdingais visoms žmonių grupėms ir kolektyvams, tiek specifinėmis ypatybėmis. Viena šių ypatybių yra ta, kad studentų grupė sudaroma ne tik bendram mokymuisi, bet ir auklėjimui. Ypatingą reikšmę šiuo asmenybės ugdymo laikotarpiu turi profesinio apsisprendimo formavimas.

Profesinio apsisprendimo problema yra esminė asmenybės profesinio tapsmo psichologijos problema, o jos tyrimas – svarbi sudėtinė bendro teorinių ir eksperimentinių ieškojimų ciklo dalis, kuria siekiama sukurti mokslinę profesinio asmenybės tapsmo teoriją. Tokių tyrimų rezultatai turi didelę taikomąją reikšmę, įdiegiant juos profesinio orientavimo ir profesinio mokymo sistemose.

Metodologinį pagrindą moksliniam profesinio apsisprendimo supratimui randame marksizmo-leninizmo klasikų veikaluose, kuriuose suformuluotas pagrindinis profesinio apsisprendimo kriterijus – būtinumas atsižvelgti į individo galimybes ir visuomenės poreikius.

Analizuojant teorinį profesinio apsisprendimo problemos nagrinėjimo lygį šiuolaikinėje tarybinėje psichologijoje, galima išskirti du pagrindinius problemos sprendimo būdus. Viena grupė autorių pateikia moksleivių profesinio orientavimo teorines koncepcijas, besiremiančias mokyklinio amžiaus psichologijos tyrimais (J. Vavilovas, 1971; N. Kantorovičius, 1966; A. Kucharčiuk, 1973; V. Ovsianikova, 1982; A. Bardikova, 1966; A. Smirnovas, 1975; P. Šaviras, 1981 ir kt.). Profesinis apsisprendimas susiaurinamas iki moksleivių rengimo profesijos pasirinkimui ir paties pasirinkimo akto analizės. Tačiau profesinis apsisprendimas juk nesibaigia profesijos pasirinkimu. Pirmiausia, kaip visiškai teisingai pažymi E. Klimovas, pats „klausimas dėl šio pasirinkimo patikslinimo laikas nuo laiko išskyla visos darbinės žmogaus veiklos metu“ [3, p. 190]. Antra vertus, eksperimentų rezultatai liudija, kad daugelis vidurinės mokyklos moksleivių renkasi profesiją atsitiktinai, negalėdami pagrįstai motyvuoti savo pasirinkimo (A. Bardikova, 1966; A. Smirnovas, 1975; V. Čebyševa, 1969; G. Mkrčian ir A. Čirikova, 1985 ir kt.). Be to, – o tai ypač svarbu, – net ir motyvuotai asmenybės pasirinkta profesija ne visada garantuoja sėkmingą profesinį apsisprendimą.

Profesijos pasirinkimas tik parodo, kad profesinio apsisprendimo procesas pereina į naują raidos fazę. Kokybinį jo dinamikos savitumą ima sąlygoti tokie nauji faktoriai, kaip profesinio mokymo turinys, metodai ir priemonės, t. y. didaktinė sistema, tarpasmeninių santykių profesinio mokymo įstaigoje pobūdis ir kt.

Antrasis profesinio apsisprendimo problemos analizės būdas – traktuoti šį procesą kaip neatskiriamą ir esminį profesinio asmenybės tapsmo komponentą,

o pastarąjį, - savo ruožtu, kaip bendro asmenybės vystymosi sudėtinę dalį, atsisakant profesinio apsisprendimo susiaurinimo iki profesijos pasirinkimo akto. Šiuo keliu pasuko E. Klimovas (1976, 1984), V. Čebyševa (1971), P. Atutovas (1984) ir kiti autoriai. Jų nuomone, individas, iš pradžių mokydamasis profesijos, o vėliau ir profesinės veiklos metu, ne tik susidaro adekvatų pasirinktos profesijos ir savo galimybių vaizdą, bet ir aktyviai pastarąsias plėtoja. Tapdamas profesinės veiklos subjektu ir formuodamas požiūrį į save kaip į veikėją, individas vystosi kaip asmenybė.

Ilgalaikis, daugiaplanis profesinio asmenybės tapimo procesas dalijamas į keturias pagrindines stadijas: profesinių ketinimų formavimosi, profesinio mokymo, profesinės adaptacijos ir dalinės arba pilnos asmenybės realizacijos profesinės veiklos metu [4, 2, 3].

Psichologinėje literatūroje plačiausiai išnagrinėtas pradinis profesinio apsisprendimo etapas - profesinių ketinimų formavimasis ir profesijos rinkimasis, tapus abiturientu.

Profesijos pasirinkimas - sudėtingas psichinis aktas, kurį apsunkina dar ir tai, kad tenka rinktis neklystant, su perspektyva, numatant galimas pasirinkimo pasekmes. Būtent tokio pasirinkimo reikalauja būsimas kvalifikuotas darbas. Pasirengimo profesijai rinktis dinamiškai būdingas amorfiškas savęs kaip būsimos specialisto ir profesinių vertybių supratimas (pradiniu laikotarpiu), vėliau susiformuojantis į konkrečių veiksmų, nukreiptų profesijai įsigyti, modelį. Labai daug reikšmės šiam procesui turi individualių ypatybių ir profesijos reikalavimų adekvatumas, kurį jaunai asmenybei padeda objektyviau įvertinti pedagogai ir profesinės orientacinės sistemos darbuotojai. Tai gi profesinio konsultavimo ir psichologinės pedagoginės diagnostikos reikšmė šiam profesinio apsisprendimo proceso etapui itin akivaizdi.

Stojančiųjų į Vilniaus valstybinį pedagoginį institutą psichopedagoginę diagnostiką ir profesinių konsultavimą jau keli metai (nuo 1984 m.) at-

lieka speciali profesinė orientacinė tarnyba, veikianti dokumentų priėmimo ir stojamųjų egzaminų į institutą metu. Dokumentų analizės, anketavimo, individualaus pokalbio su stojančiaisiais ir kt. būdais tikslinama profesinis apsisprendimas, tinkamumas pedagogo profesijai, diagnozuojamos kai kurios asmenybės savybės (profesinis pedagoginis ir dalykinis kryptingumas, aspiracijų kryptis bei lygis ir kt.). Surinkti psichologinės pedagoginės diagnostikos duomenys įgalina bendrai apibūdinti viso naujai priimto kontingento, atskirų specialybių ir akademinų studentų grupių profesinį pedagoginį ir dalykinį kryptingumą. Tuo remiantis pateikiamos praktinės rekomendacijos fakultetų dekanams, katedrų darbuotojams ir kuratoriams. Iliustracijai pateiksime 1986 m. priimto į pirmą kursą kontingento charakteristiką.

1986 m. egzaminų komisijoms pavyko atrinkti ne tik turinčius stipriausias žinias, bet ir pedagogiškai kryptingiausias asmenis: net 66,7% įstojusiųjų psichologai buvo preliminariai įvertinę aukštais balais už profesinių interesų ryškumą (5, 6, 7 ir 8 balais iš 11 galimų). Vidutinis profesinių interesų lygio įvertinimas instituto mastu – 6,34 balo. Šie rodikliai kur kas aukštesni už neįstojusiųjų, o ir pernykščių pirmakursių (įstojusių 1985 m.) balai buvo žemesni.

Susumavus rezultatus pagal kitą psichologinį kriterijų – aspiracijas, paaiškėjo, jog dominuoja vidutinio lygio pedagoginės krypties ateities planai. Paprasčiau pasakius, jaunuoliai savo gyvenimo perspektyvą įsivaizduoja maždaug taip: dirbti mokytoju vidurinėje mokykloje; į klausimus, kur ta mokykla turėtų būti – mieste, rajono centre ar kaime, atsako labai įvairiai: trečdalis norėtų dirbti būtinai mieste, trečdalis pageidautų važiuoti į kaimą, o likusiems vis tiek. Dėl tokio rezultatų išsi-barstymo ryškesnio dėsningumo čia nematome.

Teigiama koreliacija tarp ryškių profesinių interesų ir absoliučiai dominuojančių pedagoginės krypties aspiracijų (jos sudaro net 90% visų atvejų) įgalina manyti, jog čia rodiklius bus „page-

rinęs" tegu ir formaliai pravestas profesinis pokalbis egzaminas. Tokią prielaidą patvirtina ir tas faktas, kad neįstojusiųjų tarpe tų kriterijų įvertinimai žemesni.

Liūdina žemas priimtųjų dalykinių interesų lygis: net 64,6% įstojusiųjų gavo minimalius įvertinimus (0, 1, 2, 3 balus iš 7 galimų), ir tik 36 būsimieji pirmakursiai buvo įvertinti maksimaliai (6 ir 7 balais).

Sunku paaiškinti toki nenorą bent kiek aktyviau domėtis savo „nuo vaikystės“ (kaip dauguma teigia profesinio orientacinio egzamino metu) pasirinkta specialybe.

Toks trumpas ir labai bendras priimto kontingento apibūdinimas pagal keletą psichologinių kriterijų.

Kiekvieno fakulteto psichologinis „profilis“ šiek tiek skirtingas. Į lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą stojo stropios, gerai besimokančios (sprendžiant pagal atestatu vidurkius), aukštų aspiracijų – bene aukščiausių iš visų fakultetų – merginų, kurių gana aukšti balai už profesinį kryptingumą derinasi su aktyviu rengimusi pasirinktai specialybei dar vidurinėje mokykloje. Nemaža jų dalis ten jau išbandė savo jėgas literatūrinėje kūryboje. Apskritai, visų kriterijų duomenys beveik tiksliai pasiskirsto pagal normalinį dėsnį, todėl, sudarant akademinės grupės, beliko tik jas „išbalansuoti“ užsienio kalbos ir surinktų balų sumos atžvilgiu.

Rusų kalbos ir literatūros fakultetas išsiskiria aukščiausiu iš visų fakultetų vidutiniu balu už profesinį kryptingumą – 6,85 balo (o, pvz., lenkų skyriaus vidurkis – vos 5,03 balo, nors, beje, lenkai vieningiausi ateities planų atžvilgiu – visi vidutinio lygio ir pedagoginės krypties aspiracijų). Nors priimtųjų atestatai geri, pasirinktai specialybei irgi buvo rengtasi iš anksto, o ne paskutiniaisiais mėnesiais (tą liudija neblogi balai už dalykinius interesus). Vis tik gyvenimo perspektyva daugeliui gana miglota – 85% žemų aspiracijų.

Skiriamasis užsienio kalbų fakulteto bruožas – nenoras, baigus institutą, važiuoti dirbti į rajoną, o tuo labiau į kaimą. Ši tendencija ypač būdinga anglų kalbos specialybei – tik devyni asmenys pareiškė neturį nieko prieš paskyrimą į kaimo vietovę. Skirtumus tarp šio fakulteto specialybių išryškina aspiracijų kriterijus: Žemiausių aspiracijų yra „prancūzai“, kiek aukštesnių – „vokiečiai“, o aukščiausių – „anglai“. Tvirtu pasitikėjimu savo ateitimi pastarieji nurungia net istorijos–pedagogikos specialybės pirmakursius ir sėkmingai konkuruoja su tradiciškai aukščiausias aspiracijas turinčiais geografijos–fizinio auklėjimo specialybės studentais.

Antra vertus, užsienio kalbų fakultete ryškus ir profesinis pedagoginis, ir dalykinis priimtųjų kryptingumas. Pavyzdžiui, tik vienam „vokiečiui“, tik dešimčiai „anglų“ ir tik dviem „prancūzams“ į grafą „profesiniai interesai“ psichologai parašė mažiau negu 5 balus iš 11 galimų.

Į istorijos–pedagogikos fakultetą, mūsų duomenimis, 1986 m. priimtas labai mišrus kontingentas. Dėl didelio rezultatų išsibarstymo sunku išžiūrėti kokių nors griežtesnių dėsnų, nebent tą faktą, kad kone ketvirtadalis įstojusiųjų savo ateities nesieja su mokytojavimu. Skirtumas tarp specialybių tik tas, kad istorikai labiau linksta į mokslinę veiklą, o istorikai–pedagogai – į organizacinę. Neaukšti balai pagal dalykinio kryptingumo kriterijų – tik 10 žmonių visame fakultete buvo įvertinti aukštesniais negu 4 balais (iš 7 galimų).

Iš pirmo žvilgsnio gamtos–geografijos fakultetas niekuo ypatingesniu neišsiskiria iš kitų fakultetų: profesinių interesų duomenys susiklosto į tikslią normalaus pasiskirstymo kreivę, tolygus pasidalijimas pagal aspiracijų lygį, vidutiniai dalykiniai interesai. Tačiau panagrinėjus rezultatus pagal atskiras specialybes, paaiškėjo, kokie jie skirtingi ir koks „margas“ šis fakultetas. Sunku net sugretinti nepaprastai žemas biologijos–žemės ūkio pagrindų specialybės ir

itin aukštas geografijos-fizinio auklėjimo specialybės aspiracijas, labai menką chemijos-biologijos specialybės dalykinį kryptingumą ir aktyvų domėjimąsi dalyku biologijos-žemės ūkio pagrindų specialybės studentų tarpe.

Beje, įdomus faktas: 12 iš jau minėtų 36 pirmakursių, įvertintų 6-7 balais už dalykinius interesus viso instituto mastu - tai įstojęsiejį į geografijos-fizinio auklėjimo specialybę. Matyt, sportą kaip savo būsimą dalyką jie išmano gerai.

Dėl objektyvių priėmimo sunkumų (priėmimas buvo pratęstas) į matematikos ir fizikos fakultetus įstojo labai mišrus kontingentas, kurio detaliau charakterizuoti negalima (dėl didelio rezultatų išsibarstymo).

Kaipgi skirstomas naujai priimtas kontingentas į akademines grupes? Dažniausiai dekanai atsižvelgia į tai, kokią užsienio kalbą vidurinėje mokykloje mokėsi studentas (lengviau sudaryti užsiėmimų tvarkaraštį) ir kokią balų sumą jis surinko per stojamuosius egzaminus (grupės išlyginamos pažangumo atžvilgiu). Tačiau praktika rodo, kad toks grupių komplektavimas ne visada pasiteisina: juk tenka susidurti su visais atžvilgiais stipriomis grupėmis ir su tokiomis, kurios kelia nerimą aukštosios mokyklos administracijai.

Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad psichologinių principų pagrindu suformuotos akademinės studentų grupės sudaro optimalias sąlygas profesinio ir dalykinio grupės narių kryptingumo, jų sutelktumo, vertybinės orientacinės vienovės, grupinių nuostatų, pažangumo ir visuomeninio aktyvumo plėtotei. Tikrinant šią hipotezę, išskyla keletas uždavinių: 1) suformuluoti ir teoriškai pagrįsti grupių komplektavimo psichologinius principus ir pagrindinius kriterijus, 2) paskirstyti naujai priimtą kontingentą į akademines grupes, remiantis pirminės diagnostikos duomenimis, 3) sekti ir diagnozuoti eksperimentinių grupių vystymosi dinamiką (jų profesinį ir dalykinį kryptingumą, vertybinę orientaciją, pažangumą, emocinį klimatą ir kt.) pirmame-trečiame-penktame kursuo-

se, 4) palyginti eksperimentinių ir kontrolinių grupių (sudarytų ne psichologiniu pagrindu) analogiškus rodiklius.

Psichologinėje literatūroje kol kas atvira lieka komplektavimo kriterijų problema. Autoriai siūlo labai įvairius faktorius, kuriais remiantis studentai skirstomi į grupes (socialiniai demografiniai, pažangumas, visuomeninis aktyvumas, bendras emocinis kryptingumas, komunikacinis aktyvumas, valios aktyvumas, mokslinis kūrybiškumas ir kt. [9]. Nevienodi ir grupių sudarymo principai: tolygaus išlyginimo principas, vadinamųjų „elitinių“ grupių išskyrimo principas [2].

Mes savo praktinėje veikloje naujai priimtą WVPI kontingentą skirstome į akademinės grupes pagal „išlyginimo“ principą, remdamiesi tokiais pagrindiniais kriterijais: 1) psichologiniais (tai aukščiau minėtas profesinis pedagoginis ir dalykinis kryptingumas, pedagoginės, mokslinės ir kitokios krypties, aukšto, vidutinio ar žemo lygio aspiracijos) ir 2) socialiniais demografiniais (amžius, lytis, socialinė kilmė, darbo stažas, vidurinių išsilavinimą suteikusių mokyklos pobūdis). Visi reikiami duomenys apie kiekvieną įstojusįjį gaunami aukščiau minėtų tyrimų metu.

Psichologiniais principais pagrįstas akademinų grupių komplektavimas padeda spręsti profesinio asmenybės apsisprendimo problemą. Juk mokymasis aukštojoje mokykloje – tolesnis profesinio asmenybės apsisprendimo etapas, sutampantis su atitinkama bendro profesinio tapimo stadija. Jo psichologinį turinį sudaro asmenybės atliekamo savęs kaip profesinės veiklos subjekto vertinimo formavimasis. Šis etapas yra ypač svarbus dėl dviejų priežasčių: pirma, įgalina geriausiai atskleisti profesinio asmenybės tapimo dinamiką; antra, sudaro galimybes pedagogiškai veikti ir valdyti šį procesą.

Jeigu iki profesinio mokymo pradžios santykį žmogus-profesija lėmė tik subjekto įsivaizdavimas, kokia jo pasirinkta profesija, tai, jau įsijungus į specialiai organizuotą veiklą, labai panašią į rea-

ly profesinį darbą, šis santykis patikslinamas. Dalyvavimas minėtoje veikloje padeda susidaryti adekvatų profesijos vaizdą [8], o, kita vertus, formuoja operacinius profesinio apsisprendimo pagrindus, t. y. profesinio mąstymo ir atminties elementų, profesinių žinių, sugebėjimų ir įgūdžių sistemą.

Tyrimai rodo, kad studentų vertybinė orientacija įgyja grynai profesinį pobūdį skirtingai nuo socialinės orientacijos, vyravusios pirmuoju profesinio apsisprendimo laikotarpiu [7] ir kad profesinio apsisprendimo formavimasis aukštojoje mokykloje priklauso nuo pasitenkinimo pasirinkta profesija, yra glaudžiai susijęs su domėjimusi ir geru pažangumu specialių disciplinų srityje, su dalyvavimu mokslinio tyrimo veikloje. Taip pat daug įtakos profesinio apsisprendimo susiformavimui turi studentų akademinė grupė (V. Kupčenko, 1977; D. Andrejeva, 1977; M. Djačenko, L. Kandybovič, 1981 ir kt.).

Akademinė studentų grupė yra aukštojoje mokykloje vykdomo mokymo ir auklėjimo objektas, tačiau ji ir pati kaip vientisas derinys veikia, auklėja, formuoja profesionalo – kvalifikuoto specialisto asmenybę, t. y. tampa ugdymo subjektu. Aukštosios mokyklos veiklos praktinis patyrimas rodo, kad stichinis, empirinis akademinų grupių komplektavimas ne visada duoda laukiamus teigiamus rezultatus. Iškyla būtinybė moksliskai pagrįsti grupių komplektavimo principus, remtis psichologiniais duomenimis, skirstant naujai priimtą kontingentą į grupes.

Toks psichologiškai pagrįstas grupių komplektavimas yra svarbus rezervas, tobulinant aukštos kvalifikacijos specialistų mokymą ir auklėjimą. Juk geras psichologinis klimatas akademinės grupės kolektyve, jo profesinis kryptingumas sukuria draugiškumo, pasitikėjimo, reiklumo atmosferą, skatina siekti geresnių rezultatų mokantis, visuomeninėje ir mokslinėje veikloje, t. y. sudaro visas prielaidas sėkmingam profesinio apsisprendimo ir visos būsimo specialisto asmenybės formavimuisi. Sutelktas, profesiskai kryptingas studentų kolekty-

vas, galintis tikslingai ir efektyviai veikti kiekvieno grupės nario asmenybės formavimąsi, mūsų nuomone, yra geras įrankis studentų profesiniam apsisprendimui valdyti.

К ВОПРОСУ О ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ПРИНЦИПАХ КОМПЛЕКТОВАНИЯ АКАДЕМИЧЕСКИХ ГРУПП В ВУЗЕ

Р. Кабашињскене

Резюме

Рассматривается динамика развития процесса профессионального самоопределения личности. Особое внимание уделяется этапу выбора профессии выпускниками общеобразовательной школы и этапу профессионального обучения в высшем учебном заведении. Отмечается влияние академической группы студентов на формирование профессионального самоопределения личности будущего специалиста, в частности – на ее профессиональную направленность.

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS CONCERNING PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF A PERSONALITY

Р. Кабаšинскиене

Summary

The paper deals with the problem on the developmental process of the personality's professional self-determination. Special attention is attached to the moment of the choice of profession by secondary school graduates and to the period of higher professional training. The influence of the academic group upon the formation of occupational self-determination of the future professional's personality, and especially upon his professional interests, is pointed out.

LITERATŪRA

1. Атутов П., Климов Е. Проблемы психологического обеспечения подготовки молодежи к труду и выбору профессии // Вопросы психологии. 1984. № 1.
2. Бенедиктов Б., Бенедиктов С. Психология обучения и воспитания в высшей школе. Минск, 1983.
3. Климов Е. Путь в профессию. Л., 1974.
4. Кудрявцев Т. Психолого-педагогические проблемы высшей школы // Вопросы психологии. 1981. № 2.
5. Кудрявцев Т., Шегурова В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности // Вопросы психологии. 1983. № 2.
6. Кухарчук А., Ценципер А. Профессиональное самоопределение учащихся. Минск, 1976.
7. Мхртчян Г., Чирикова А. О профессиональных ориентациях старшеклассников // Вопросы психологии. 1985. № 3.
8. Овсянникова В. Самооценка учащегося ПТУ как субъекта профессиональной деятельности: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Л., 1982. 23 с.
9. Проблемы исследования комплектования академических групп и управление ими. Каунас, 1981.
10. Сафин В., Ников Г. Психологический аспект самоопределения личности // Психологический журнал. 1984. № 4.

Vilniaus valstybinis pedagoginis
institutas
Psichologijos katedra

Įteikta
1986.12.12